

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

5. Samson Tse, Alex C.H. Yu, Fiona Rossen, Chong-Wen Wang. Examination of Chinese Gambling Problems through a Socio-Historical Cultural Perspective. The Scientific World JOURNAL, (2010). № 10. – p.1694–1704.
6. Greg Miller What's Up With That? Phantom Cellphone Vibrations. URL: <https://www.wired.com/2014/09/whats-phantom-cellphone-vibrations/>
7. Robert Norman. The Science of How and Why Phantom Vibration Occurs, URL: <https://www.linkedin.com/pulse/science-how-why-phantom-vibration-occurs-robert-norman>
8. Андрей Курпатов. Видеолекция. Недостаточность в современном изобилии. Почему все время мало? URL: https://youtu.be/HT4gWD-6baE?si=1oENPK_wBPSF0hZm
9. Overcoming the Delayed Life Syndrome: Is It Possible in the IT World? Illia Shaptala. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/overcoming-delayed-life-syndrome-possible-world-ilya-shaptala-9ppaf>
10. Ten Takeaways From The Book "Outliers" by Malcolm Gladwell Jack Kelly. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/ten-takeaways-from-book-outliers-malcolm-gladwell-jack-kelly>
11. Salvi V, Migliarese G, Venturi V, et al. ADHD in adults: clinical subtypes and associated characteristics. Riv Psichiatr 2019;54:84–89. [PubMed] [Google Scholar].
12. Schiller J. Average Human Attention Span by Age: 31 Statistics // Retrieved February. – 2022. – Т. 9. – С. 2023.
13. 21-й век: “Галактика Цукенберга” vs “Галактика Гутенберга”. URL: <https://news.tsu.ru/projects/word-to-the-rector/21-y-vek-galaktika-tsukerberga-vc-galaktiki-gutenberga/>
14. Научный аккаунт ученых. URL: <https://www.researchgate.net/profile/Grace-Chou>
15. Pantic I. Online social networking and mental health //Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. – 2014. – Т. 17. – №. 10. – С. 652-657.
16. Т.Носакова. Футурошок современного общества в контексте концепции Э.Тоффлера. URL: https://elar.rsvpu.ru/bitstream/123456789/31705/1/978-5-8295-0716-9_2020_055.pdf

УДК 303.83

ҚАЗАҚ ТЕАТРЫНЫҢ ДАМУЫ МЕН ҚАЛЫПТАСУЫ: МӘДЕНИ-АҒАРТУШЫЛЫҚ ІЗДЕНІСТЕР

Курмашева Агжан Канатовна

akzhan.kurmasheva@mail.ru

Л.Н.Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті «Мәдениеттану» білім бағдарламасының магистранты, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Р. Кемербай

Қазақстанның мәдениет тарихында театр ерекше орын алады. Мақалада қазақтың өткен тарихына көз тастап, төл тарихын түгендеу барысында сахнадағы қойылым оның сыртындағы қоғамның үнін жеткізу, сол арқылы көрерменіне ой тастап, адам жанын жақсылыққа баулу түсінігі туралы айтылады. Қойылымдағы шығармалар арқылы ұлттық рухқа, махаббат хикаялары арқылы адалдыққа, нәзіктікке, сезімталдыққа, әлеуметтік драмалар арқылы бауырмалдыққа, жаңашылдыққа құштарлықты оятуға тырысады. Сонымен қатар қазақ театрының қалыптасу кезеңдері сөз болады.

Түйін сөздер: мәдениет, өнер, театр, сахна, актер, драма.

«Жалпықазақстандық мәдениетті дамытуға жаңаша серпін берген жөн. Мәдени саясаттың ұзақ мерзімді тұжырымдамасын әзірлеу қажет. Онда қазақстандықтардың бәсекеге қабілетті мәдени ментальдігін қалыптастыруға, заманауи мәдениет кластерлерін дамытуға бағытталған шаралар белгілеу керек» деп елбасымыз Н.Ә. Назарбаев айтпақшы театр өнері - қазіргі халық өнеріне табиғи енген өзімен бірге өсіп, бірге қалыптасып келе жатқан ұлттық

мақтаныш [1; 3]. Театрдың алғашқы іргетасы қаланған сәттен бастап-ақ, оның әдеби-мәдени шежіресі назардан тыс қалмаған, күні бүгінге дейін шығармашылық жолы үздіксіз айтылып, талассыз жазылып келеді. Қазақ мәдениет тарихында театр өнері ерекше орын алады. Қазақ ұлты өткен тарихына көз тастап, төл тарихын түгендеу барысында – мәдениетіміздің жаршысы ретінде театр тарихын зерттеп, зерделеу қолға алынуда. Жазушы, әрі ғалым М.О.Әуезов «Жалпы театр өнері мен қазақ театры» атты зерттеуінде сахна өнері мен драматургияның дүниеге келуін халық өнерінен бастау алғанын айқындайды. «Елдің болымсыз ойынынан, болымсыз күлдіргі әңгімелерінен, ертегі, жырларынан шыққан кішкене театрларды алсақ, олар заман озған сайын буын-буын болып тұрған ірі жазушылардың тартуына ілініп, бәйгеге қосылған аттай ілгерілеп, алды ашыла берген, ел тіршілігінің дәл өз топырағынан туған кішкене театрлар кейінгі ірі жазуларына бет-бағыт белгілеп бергендей болды. Қай елдің жазушысы болса да драмаларына алдымен өз елінің өмірін, өз жұртының әдетін, мінез-жаратылысын көрсетуді міндет деп санады. Барлығы да еліне салт театрын жасап берді. Басында елдің өз денесінен, болымсыз ойын-сауықтан шыққан кішкене театрлар кейін салт театрына айналған уақытына дейін бір мезгіл елді де тастаған емес. Бұл көптің қызығы, қалың елдің театры болудан айныған жоқ. Ел өмірі, ел қалпымен қол ұстасып қатар отыр. Барлық салт театрының бетімен жазылған пьесалар бұл сөздерге дәлел» [2; 82].

Өнердің қай саласын алсақ та өмірдегі шындықты танып, оны халыққа еш өзгеріссіз тура көрсете білуден басталады. Оны көрсете білу, өмір шындығын білу, көре білу, шындықты тану театр қызметкерлеріне, режиссер, актерлер үшін ол бірінші міндет. Қазақ театрының тууына ықпал жасаған орыс мәдениеті, іргелес орналасқан Омбыда 1865 жылы қалалық театрының ашылуы [3; 9] тарихи маңызы бар мәдени оқиға болды.

Қазақ театрының туып, қалыптасуына эпостық жырлардың алатын орны ерекше. Батырлар жырының композициялық құрылысы, оқиға тартымдылығы, қатысатын адамдардың тартыстары арқылы және психологиялық күйлері мен характерге айналу жолдары драматургия үшін дайын көркем материал бола алды. Қазақ эпостары оның ішінде «Қобыланды батырдың» драмаға айналып, сахналануы осының дәлелі боп саналады. «Постановки театра интересны выразительным образным решением и энергией современного смысла. А плодотворность режиссерских поисков во многом обеспечена здесь прекрасным актерским материалом. Это и «ветераны» студии, такие актеры, как И.Тураев и О.Халилова и те, кого театр приглашает на одну или несколько ролей. Ряд спектаклей театра-студии «Эски мачит» принадлежат к числу наиболее интересных событий узбекского театра... Без этих спектаклей сегодня невозможно представить себе современный узбекский театр» деп өзбек театртанушысы И.Мухтаров айтқандай театр қойылымдары қызықты, қазіргі заманға сай мағынасы болуы керек [4; 141].

Қазақтың ұлттық театрын ұйымдастыру мәселесі ел ішінде «дала театры» деп атауға әбден лайық, халық өнерінің сан қилы түрлері дамып, жетілген тұста көтерілуі табиғи құбылыс. «Дала театрындағы» драматургия мен театрға өзінің көркемдік табиғатымен етене жақын элементтер жаңа өнердің дүниеге келуіне ықпал етті. Сонымен қатар ұлттық сахна өнерінің қалыптасуына орыс театрының да ықпалы болғанын айта кету керек. Қазақ ағартушылары Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбайұлы секілді халық зиялылары өздерінің ғылыми еңбектері мен шығармаларында орыс тілін үйренуге, орыс мәдениетін меңгеруге үндеді. Абай мен Ыбырай орыс классиктерінің көптеген шығармаларын қазақ тілінде сөйлеткені белгілі. Қазақ сахна өнерінің тууына тікелей себеп болған тағы бір жағдай – 1905 жылғы төңкерістен кейін Қазақстанға жер аударылып орыстың прогресшіл демократ оқығандарының келуі. Олар оқу орындарында сабақ беріп, әр түрлі мекемелерде қызмет істейді. Қазақ жастарының оқуына, ұлт мәдениеті жөнінде алғашқы қадам жасауына көмегі тиді.

Төңкерістен бұрын көркем үйірмелердің кең таралған жері Семей облысы болды. Өзге қалаларда да 1890 жылдары жаңадан ашыла бастаған халық үйлерінде орыстың жергілікті сауыққойлары ұйымдастырған труппалардың да жұмыстары қойылып жатты. Сол кездегі ойын-сауық үйірмелеріне қатысып, азды-көпті тәжірибе алған дарынды өнерсүйер жастар

бүгінгі кәсіби театрларды құруға себепкер болды. Халық шығармасының бай мұрасынан, сахналық өнер жолына түскен дарынды актерлердің көпшілігі осындай үйірмелерден шығып, академиялық театрларды құруға атсалысқаны мәлім. Аталған көркем үйірмелердің тағы бір маңызы – әдебиетіміздегі драматургия жанрының дамуына ұйытқы болуы. Бұған кәсіби театрымыз құрылмай тұрған кездегі С.Садуақасұлы, С.Сейфуллин, М.Дулатұлының, М.Әуезовтің, Ж.Шанин, Т.Жүргеновтің және тағы басқалардың төмендегі шығармалары, мақалалары, пікірлері дәлел. Қазақ опера театры «Абай» операсын қоюмен бірге жоғары сатыға, жаңа белге шыққанын көрсетті. Ол туралы ««Абай» – қазақ операсының жаңа белі» атты Ғ.Мүсіреповтің мақаласында кеңінен жазылған [5; 3]. М.О.Әуезовтың либреттосына жазылған А.Жұбанов пен Л.Хамидидің музыкасымен ұлы Абайдың 100 жылдық мерейтой қарсаңында 1944 жылы тұсауы кесілген «Абай» опера спектакліне арналған салмақты сыни мақала болды. Қоюшы режиссер Қ.Жандарбеков. М.Әуезов, А.Жұбанов, Л.Хамиди сияқты кәсіби таланттар жасаған «Абай» операсы шын мағынасында үлкен еңбек, көркем өнеріміздегі үлкен табыс. Жұбанов пен Хамиди қазақ операсының өсер жолын дәл тауып түскен сияқты. Олар қазақтың ән-күйінің үн арнасынан алыс кетпей, соны европалық музыка өнерінің сатысына көтере алған. Сондықтан «Абай» музыкасы әрі құлаққа жағымды, әрі опералық тереңдігі, құраусыз-жамаусыз тұтастығы бар. Қазақтың өз ән-күйінің сарыны мен опералық міндеттердің қайсысына да кәнігі композиторларымызға разы болатын бас себебіміз осында ғой», – дейді автор [5; 3] С.Сейфуллин жаңадан құрылған қазақ театры жайлы жазылған Смағұл Садуақасұлының «Ұлт театры» атты кітабына өз көзқарасын «Ұлт театры туралы» атты мақаласында былай деп жазған: «Театр» дегенді көбі білмейді. Театр – еуропа тілі, біздіңше айтқанда театр ойын деген сөз. Бірақ театр осы күнгі қазақтың алтыбақан тебетін ойыны сықылды емес. Театр – қазақтың қыз ойыны, шілдеханасына да ұқсамайды. Театр деп қазақтың тойын, палуан күресін де айтуға болмайды. «Олай болғанда театр өмірде жоқ бірдеме шығар?» – дер біреу. Жоқ, олай да емес. Театр – өмірдің ойыны. Театрдың ішінде тойды да, шілдехананы да, қызық ойынды да көруге болады. Бірақ театр ойынының тәртібі өзгеше.

Біздің қазақта қандай театр тууы мүмкін? Театр бізде қандай болуы керек, ойнаушылар кім, ойналатындар не? Осы туралы біраз сөйлесейік. Осы күнгі біздің көріп-біліп жүрген театрымыз көбінесе отырықшы елдерде, отырықшы елдердің ішіндегі үлкен қалалар сөзсіз театрды тілеп тұрады. Қаланың мәдениеті, қаланың тұрмысы, жағдайы театрды еріксіз туғызады. Үлкен қалаларда театрды көрушілер де көп. Бір күні біреуі келсе, екінші күні біреуі келеді. Көпшілік арқасында театр күн сайын кісісіз болмайды. Мәскеудегі «Үлкен театр», Париждегі «Ұлт операларына» кезек тимей қалатын да уақыт болады. Театрға бару үшін кей кезде неше күндей кезекке де тұрады. Әрине, біздің қазақ тұрмысында мұндай халді әзір күтуге болмайды. Бізде әлі үлкен қала жоқ. Қала мәдениеті жаңа-жаңа туудың алдында. Бұл ауызды ең толтырып айтқандығымыз. Қазақстанда театр бір күнде жасалмайды. Осы бастан талаптанбасақ, соңырында күні жақсы театр аспаннан келіп түспейді. Театрды жасауға болады. Еңбектеніп істелмейтін нәрсе жоқ», – дейді [6; 49]. Мұнда автордың жаңа ашылған жас театрдың әртістерін «Еуропаның актерлерінен кем емес» деп мақтау дұрыс емес екенін, одан да олардың жақсы актер болулары үшін театр мектебін ашып, актерлік шеберлік білімін толықтыру керек екендігін айту керек еді деген. Негізінен пьесалардың тақырыбы «төңкеріс тартысынан, қазақ еңбекшілерінің тұрмысынан» болғаны жөн деген жанашырлық пікірлерімен қоса сол уақытта уытын жайып жатқан тап тартысын ту еткен кеңестің солақай саясаттың әсерін сеземіз.

Қазақ театры тарихында Міржақып Дулатұлының да өзіндік орны ерекше екенін айтып кетуіміз керек. Оның 1915 жылы 8 наурызда «Қазақ» газетінде жарияланған «Қазақ әдебиет кеші» атты мақаласында халыққа кеңінен танымал болған «Біржан – Сара» айтысының қойылымы ретінде тұңғыш рет сахналануы, барша көрерменді баурап, көпшіліктің жүрегінен орын алғандығы туралы былай деген: «13 февральда Семейдегі саудагерлер клубында қазақтың жас талапкерлерінің ыждаһатымен, мұсылман атынан жаралыларға деп ашылған науқасхананың һәм қазақ мұқтаж оқушыларының пайдасына болған қазақша әдебиет кешінде

болғандарды жазбақшымын. Кеш басталарда сағат 8 жарымда Райымжан мырза Марсеков шығып, қазақ әдебиеті турасында біраз сөз сөйледі. Онан соң Нұрғали Құлжанов шығып, ақсақалдардан, қажылардан ғафу өтінді. Біраздан соң перде ашылды. Ойын болатын алаңда тігулі тұрған шатыр көрінді. Перде ашылысымен-ақ алаңның оң жағынан басында шоқпардай таққан үкілі құндыз бөрік, үстінде жібек шапан, белде күдері белбеу, қолда домбыра, қасында 4-5 бозбаласымен әсемденіп, ән салып Біржан сал шыға келді. Тігулі тұрған шатырдың қасына келіп: «Осы үйде Сара бар ма?» деп сырттан айғай салды. Әрі-беріден соң шатырдан қасында он шақты қыздарымен жарқ етіп Сара қыз шыға келді, басында кәмшат бөрік, үстінде оқалы тон. Біржан сал оң жаққа отырып, сонан соң екеуі айтысты. Сара қыз болған Тұрар ханым Қозыбағаров жәмағаты еді. Бұл кісі өлеңді анық айтып, сөзін салмақпен сөйлеп, сөз аяғында бір түрлі әнмен баяулатып, ақырындатып келіп, соңғы жағында көтеріп салғанда, жиылған халық сүйінгеннің белгісін үсті-үстіне қол шапалақтап білгізді. Біржан болған семинарияда оқитын шәкірт Жүсіпбек Аймауытов Біржанның өлеңін өзіндей болып-ақ айтты. Бұлардың шыққан түр-түрпаты, отырып өлең айтқаны әлгі жиылған жұртқа да Біржан сал мен Сараның өздері отырып айтысқандай көрінді». Қазақ театрының үкімет қаулысымен 1926 жылы ресми ашылуы бұрыннан жұмыс жасап келе жатқан сахналық ұжымдардың басын қосып, біріктіріп, мемлекеттік статус берілуі еді. Қазақ драма театрының дамып, қалыптасуына өлшеусіз еңбек сіңірген - Мұхтар Әуезов. Ол ұлттық драматургияның негізін қалады. Талантты орыс режиссерлерін қазақ сахнасына тарта жүріп, сахна мәдениетіміздің көтеріле түсуіне қолғабыс етті. Содан да болар, қазақтың алғашқы ұлттық драма театры Қызылорда қаласында Мұхтар Әуезовтың «Еңлік-Кебек» пьесасымен 1926 жылы ашылды. Театрдың алғашқы даму кезеңінде С.Садуақасов алдымен репертуар мәселесіне мейлінше көңіл бөлді. Труппалар сахнасында ойналып жүрген М.Әуезовтың «Еңлік-Кебек», Қ.Кемеңгеровтың «Алтын сақина», Ж.Шаниннің «Арқалық батыр» сияқты пьесаларының ойнауға жарайтындығын дәлелдеп, бұлардың арасынан «Еңлік-Кебек» пьесасының көркемдігінің жоғары екендігін атап көрсетті.

Театрдың алғашқы кезінде М.Әуезовтің «Бәйбіше-тоқал», «Қаракөз», Ж.Шаниннің «Арқалық батыр», «Торсықбай», «Айдарбек қу», «Шахта», «Баян батыр», Б.Майлиннің «Шаншар молда», «Ел мектебі», «Неке қияр», Ө.Оспановтың «Сеңсең бөрік», Е.Ерданаевтың «Малқамбай» сияқты қазақ халқының әр дәуіріндегі өмірін, тұрмыс-салтын бейнелейтін шығармалар сахнаға көбірек қойылды. Режиссер, драматург, актер Жұмат Шанин «Қазақтың мемлекет театры», «Сахнада шындықтытану», «Қазақстан мемлекет театрының жайы» т.б. мақалаларында «Мемлекет театры бізде Кеңес үкіметінің арқасында дүниеге жаңадан ғана келіп, қазақ елінің ортасында ашылғанына бір жыл толып отыр. Қазақ театры не заманнан бері анасының құрсағында, атасының белінде, туар-тумасы белгісіз жүрген кезінде күнбатыстан Октябрьдің айы туып, сарғайған қазақ еңбекшілерінің өкіметі бес жылдық өмір сүрген кезде туып еді. Міне, бүгін бір жастан асып, екі жасқа аяқ басып отыр. Қазақ театры жарық дүниеге жаңа келген жас бала, буыны қатып, бұғанасы өспеген. Октябрьдің нұрлы шуағына бойын қыздырған жас бала. Қазақ театрының қолға алған жұмысы үлкен, жүгі ауыр, жолы алыс. Алыс жолға талықпай-жалықпай жету үшін қажымайтын текежаумыт ат керек. Жел өтіп, күнге күймейтін тон керек. Еңбекті егізім деп таныған, ақылын жігерімен жаныған азамат керек. Алғашқы жылы талпынып еңбектесе, ақ үрпек болып, ұядан басын көтерсе, екінші жылы қаз-қаз басып отырып, қарақанат болып ұядан ұшқалы отыр. Театрдың атқаратын жұмысы: езілгендердің қорлығын, басынан кешірген өмірін өткір қиял ойлап, шебер қалам жазса, оны театр әділдік мынау, жауыздық мынау деп алып келіп майданға шығарады, тірі суретін көзге көрсетеді, қиянаттық қиялын алып келіп көруші адамды тербетіп, сергітеді. Ой салады, жарыққа қарай жол сілтейді», – деп қазақ кәсіби театрының ашылғанына бір жыл толғанын сөз ете отырып, басқан қадамы нық шетелдік дамыған театрлар қатарынан көрінуі үшін көп еңбек ету керектігін баса көрсетіп, ұжымды жігерлене жұмыс істеуге шақырады [7; 15].

1928 жылы қазақ театры республикамыздың жаңа астанасы Алматыға көшіп келді. Жол-жөнекей Оңтүстік өңіріне ойын көрсетіп, труппасын дарынды актерлермен толықтырып отырды. 1934 жылы сахнаға шыққан «Хан Кененің» трагедиясы - Әуезовтің азаттық идеясын терең бейнелеген, аса көркем тарихи пьесасы. Мұнда Хан Кененің, Наурызбай батырдың,

қазақ, қырғыз билерінің реалистік бейнелері жасалып, тарихи шындық пен көркем шындық табиғи бірлік тапқан. Қазақстандағы мәдениет, әдебиет, өнер саласының талантты ұйымдастырушыларының бірі – Темірбек Жүргеновтің «Социалды Қазақстан» газетінің 1934 жылы 24 мамырда «Хан Кене» атты қазақ тілінде мақаласы шықса, 1934 жылы 12 маусымда «Казахстанская правда» газетінде орыс тілінде жалғасы жарияланады. Шығарма 1928 жылы жазылғанымен сахнаға шығаруға рұқсат етілмей, 1934 жылы Т.Жүргеновтің қолдауымен алғашқы тұсаукесері және соңғы қойылымы болады. Белгілі жүргеновтанушы Б.Сәбитұлы: ««Хан Кене» сөз болғанда Жүргеновті аттап кетуге болмайды. Ол пьесаның сахналануына мұрындық болды, кейінірек Өлкелік партия комитетінің қысымымен өзіндік дара позициясына орай оны сынады, түзетіп, өңдеу жөнінде салиқалы пікір айтты. Пьеса авторы бұл пікірлерді соңғы түзетілген нұсқасында ескерді... «Хан Кененің» осы тектес шаруасына бастан аяқ араласуы 1937 жылы Т.Жүргеновке бір айып болып тағылды» дейді. «Қарагөз» 1926 жылы бірінші сыйлық алды. 30-жылдардағы белгілі әдебиет сыншысы Ғ.Тоғжанов трагедияда ескі көшпелі өмірді мадақтау бар дейді. Ж.Орманбаевтың да бір мақаласында осындай пікірі айтылғанды. Әуезов бұл пьесаға кейін қайта оралып, жаңа нұсқа жасады. 30-жылдары Әуезов реализмді меңгеруде көп еңбек етті. Әсіресе, драматургияда көптеген ізденістерге барды. 1918 жылы Әуезов тұңғыш рет Абай жайлы мақала жазып, Абай заманы туралы білген, естігендерін қағазға түсірген.

Отызыншы жылдардың басында Қамал Қармысов, Қалкен Әділшінов, Зағи Құрманбаева, Сәбира Майқанова, Сейфулла Телғараев, Шәкен Айманов, Айша Абдуллина, Әбсамет Сабырбаев, Әбен Мұхамедьяров, Хасен Байырманов сияқты талантты жастардың театрға келуі жас ұжымның күрделі драмалық шығармаларды меңгеруге мүмкіндік берді. Бұл тұстағы театр сахнасына қойылған шығармалардың дені қазақ аулындағы тап тартысын бейнелейтін, ескіліктің сарқыншағын әшкерелейтін пьесалар еді. Қанабек Бәйсейітов пен А.Шаниннің «Сәуле», «Тартыс», Ж.Шаниннің «Шахта», Тайыр Жароковтың «Қанды таяқ» театрдың өсу жолында елеулі орны бар спектакльдер болды. Бұлардағы өз махаббаты мен бостандығын қаһармандық қайсарлықпен қорғаған М.Шамованың Зәуресі, сүйген жары Зәуре жолындағы тартысты таптық күреспен сабақтастыра білген Қ.Жандарбековтың Сайдасы, өз көлеңкесінен қорқатын Е.Өмірзақовтың Қожағы, білек пен байлықтың жоғарғы орындардағы ластықтың күшіне сүйенген Қ.Бәйсейітовтың Темірбегі, өмірдің азабын тартып, феодалдық кертартпа күштің құлы болған Ш.Байзақованың Жамалы – ірі актерлік табыстар. «Зәуре» - қомақты актерлік табыстармен бірге, сахналық көркемдеу, режиссерлік шешімі жағынан да театрдың ансамбльдік спектакльдерінің бірі» [8; 32]. «Қанды таяқта» кедейдің байлармен күресінің алғашқы қадамы суреттелсе, Қ.Бәйсейітов пен А.Шанин «Болатында» сол күрес анығырақ, әрі саналы түрде өтеді. Ал осыдан авторлардың «Тартысындағы» оқиға сол кезеңнің өзекті мәселесіне құрылып, спектакльде колхоз құрылысының алдыңғы қатарлы мүшелерінің тартысы және олардың қарсыласы, қанаушы таптарға қарсылықтары алғашқы пьесаларға қарағанда дұрыс шешім тапқан. 1934 жылы өткен Қазақстан жазушыларының бірінші съезінде әдеби мәселелермен бірге, драматургия мен театр жайы да кеңінен сөз болды. Театр репертуарын көркемдік идеялық мазмұны сапалы шығармалармен толықтыруда бұл съездің маңызы зор болды. 1940 жылдардың басында ұлттық драматургияға С.Мұқановтың, Ә.Тәжібаевтың, Ш.Құсайыновтың, Ә.Әбішевтің араласуы – театр репертуарын жаңарта, жаңғыра түсті.

Ұлы Отан соғысы басталған алғашқы айларда Ресейдің, Украинаның, Беларуссияның шығармашылық ұжымдары Қазақстанға көшіп келіп, орныға бастады. 1943 жылдың басында республикаға көшіп келіп орналасқан театрлардың саны жиырмаға жуықтады [9; 24]. Қазақ академиялық драма театры үшін соғыс жылдары үздіксіз шығармашылық өсіп және көркемдік табыстарға жету жылдары болды. Соғыс маусымын театр жаңа үйде қарсы алса да, қаржыны үнемдеу мақсатымен 1941 жылдың 1 қазанында Қазақ академиялық театры мен республикалық орыс театры біріктірілді. Сол уақыттағы талапқа сәйкес ұжым Ф.Вольфтің антифашистік пьесасы «Профессор Мамлокты» қойды. «Профессор Мамлок» қазақ театрының сол заманғы шетел пьесасынан тұңғыш қойған спектакілі еді [2; 48].

1972-92 жылдары атақты режиссер Әзербайжан Мәмбетов ұйымдастырған ұжым өте нәтижелі істермен көзге түсті. Ол директор әрі бас режиссер міндетін атқара жүріп, тағы да сәтті деген бірнеше қойылымдарды жұртшылық назарына ұсынды. «қан мен тер», «Көктөбедегі кездесу», «Біз періште емеспіз», «Қарагөз», «Ваня ағай», «Юлий Цезарь» сияқты ірі қойылымдар қойылды [10;74].

1974 жылы белгілі актерлер Асанәлі Әшімов, Ыдырыс Нойғайбаев, Фарид Шәріпова, режиссер Әзірбайжан Мәмбетов, жазушы Әбдіжәміл Нүрпейісов – барлығы бес адам КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атанды. Тәуелсіздік орнаған алғашқы 1991-1995 жылдары қоғам бастан кешкен өтпелі кезең ауыртпалықтарына байланысты қазақстандық театрлар сапалы, қомақты сахналық қойылымдар жасай алмады. Бірақ та егемендік алған 25 жылда Қазақ Ұлттық М.Әуезов атындағы Академиялық драма театры театр тарихындағы елеулі шығармашылық жетістіктерге жетіп, қазіргі таңда өнердің «Қарашаңырағы» атанып, сахна өнерінің дамып-жетілуінің шырқау биігіне көтерілді. Қазіргі таңда театр репертуарында 42 спектакль қойылып жүр. Бұл спектакльдердің барлығы - бүгінгі күннің ғана емес, ұлттың, халықтың бітім-болмысын, қайғысы мен қуанышын, махаббатын жаңаша ұғындырып отыратын туындылар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Халқына Жолдауынан. 17 қаңтар, 2014 ж. // Егемен Қазақстан. 18 қаңтар. 2014 жыл. 1-3 бб.
2. Қуандықов К. Тұңғыш ұлт театры. - Алматы, - 1969. – 210 б.
3. Қазақ театрының тарихы. Том 1. - Алматы, 1975. – 375 б.
4. Мухтаров И. Узбекский театр. Страницы истории и современности. Ташкент: Ин-искусствознания АН РУз: SANAT, - 2014.
5. Мүсірепов Ғ. «Абай» – қазақ операсының жаңа белі. - Социалистік Қазақстан. – 1945. – 16 қаңтар.
6. Сейфуллин С. Көп томдық шығармалар жинағы. - Алматы: «Қазығұрт», - 2006. – Т.6. – Б.49-53.
7. Шанин Ж. Арқалық батыр. - Алматы, - 1988. – 15 б.
8. Токарь Х. Спектакль о героических земляках. // Казахстанская правда. – No 28. – 1942.
9. Тамаша театр. // Социалистік Қазақстан. – 1945. – 2 қазан.
10. Құндақбаев Б. Уақыт және театр. Алматы, 1997. – 157 б.

УДК 13.11.21

МӘДЕНИЕТТЕГІ ӘЗІЛ ФЕНОМЕНИ

Қуанышбайқызы Мадина

madinakuanyshbaikyzy@mail.ru

Л.Н.Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті «Мәдениеттану» білім
бағдарламасының магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекші – Г.Адаева

*«Бір де бір теория әлі күнге дейін әзіл мен күлкінің әртүрлі формалары мен
функцияларын түсіндіре алмайды.»
Гил Грингросс және Джефффри Р. Миллер*

Мәдениет – бұл ұқсас өмір салты, нормалары мен құндылықтары негізінде адамдарды біріктіретін, сонымен қатар мәдениетаралық ұқсастықтар мен айырмашылықтармен ерекшеленетін қоғамның ерекше формасы. Өз қоғамының ерекшеліктері мен құндылықтарын көрсететін мәдениеттің ажырамас аспектілерінің бірі – әзіл. Әзіл көбіне күлкіні тудыру үшін